

בסיכוי כפול: צעירים מתנדבים למען נוער בסיכון

ד"ר גלית ינאי-ונטורה¹

תקציר

המאמר הנוכחי מתמקד בשתי קבוצות של צעירים המתנדבים למען בני נוער בסיכון וחוקר את המוטיבציה, את דרכי העבודה ואת התועלות הכרוכות בהתנדבות זו. 23 מתנדבים רואיינו: מחציתם הגדירו את עצמם כמי שהיו בעבר בני נוער בסיכון. מהממצאים עלה כי התנדבות צעירים עבור בני נוער בסיכון כרוכה בהזדהות עמוקה עם בני הנוער ובתפיסה שכל אחד מהמתנדבים (עם וללא ניסיון חיים) יכול לראות את עצמו כילד בסיכון. המתנדבים הדגישו אסטרטגיות עבודה חיוניות ובהן: כנות, פתיחות, יכולת לספוג כעס להתנגדויות והשהיית שיפוטיות. אסטרטגיות אלה מספקות מענה להעצמת האוטונומיה של בני הנוער ומציבות את ההקשבה ככלי עיקרי בסיוע. תועלות ההתנדבות כרוכות בקשר אינטימי עם בני הנוער ובהיזון החוזר של הצלחות המוטבים. חוויה זו מעצימה את המתנדבים ומעניקה להם משמעות עמוקה. ניכר, כי צעירים הערבים זה לזה יוצרים הזדמנות לצמיחה משותפת. בזכות המאפיינים הייחודיים שלהם כצעירים, התקשרותם בעלת פוטנציאל גבוה לתרומה ולשינוי הדדי.

מבוא

התנדבות היא פעילות הנעשית מתוך רצון חופשי, על מנת לסייע לאדם, קבוצה או מטרה, ללא תמורה כלכלית (חסקי-לוונטל, יוגב וכץ, 2008). פעילות זו קשורה במוטיבציה להניע שינוי, לתקן עוולות חברתיות ולשפר מצבם של אזרחים (Clary et al. 1998; Wilson, 2000). ההתנדבות כוללת התקשרות בין פרטים זרים לצורך מפגש בלתי אמצעי היוצר קרבה ושינוי (גדרון, 1997; 1999; Wilson & Musick). ייחודם של המתנדבים הוא בהיותם אזרחים המעניקים שירות כפרטים אל פרטים, ללא פרקטיקות מובנות של הכשרה מקצועית פורמאלית. אופיו זה של המפגש מזין את ההתקשרות בשוויוניות, בהיעדר רשמיות ובהתחלקות הדדית בידע ובניסיון.

המאמר הנוכחי מתמקד בהתנדבות צעירים למען בני נוער בסיכון. מטרתו להציג את המוטיבציה להתנדב למען בני נוער בסיכון, אסטרטגיות עבודה חיוניות בעבודה עם בני הנוער והתועלות האישיות הנוצרות למתנדבים. המאמר מתרכז בשתי קבוצות של מתנדבים צעירים: עם וללא ניסיון חיים כנוער בסיכון. ביחס למתנדבים שהגדירו עצמם כנוער בסיכון, נחקרו המוטיבציה לעבור ממוטב למתנדב והתוכנות הייחודיות שהם מביאים להתנדבות. בהתאם לכך תתמקד המסגרת התיאורטית בשלושה נושאים: רקע להתנדבות (מוטיבציה וחוייית ההתנדבות), התנדבות למען נוער בסיכון והמעבר ממוטב למתנדב.

הרקע להתנדבות, מוטיבציה וחוייית ההתנדבות

התנדבות מוגדרת כשירות שאדם נותן מתוך רצון חופשי וללא תמורה חומרית. ההתנדבות היא עבודה, כלומר: השקעת זמן ואנרגיה ללא תמורה איכותית וכמותית הדומה למחירה בשוק (גדרון, 1997; חסקי-לוונטל, הנדי וכנען, 2009; פרס וליס, 1975). ההתנדבות בנויה ממכלול תהליכים המכוונים את התנהגות האדם לעבר מטרה שאותה הוא רוצה להשיג. ראשיתה בהכרה בצורך קיים הגורם לאדם לפעול מעבר להתחייבויות הבסיסיות שלו. כמובן זה ההתנדבות היא פעולה של בחירה להיטיב עם הזולת מתוך גישה של אחריות חברתית (Ellis & Noyes, 1990).

אף שההתנדבות נעשית ללא תגמול חומרי, הנחת היסוד להנעה מבוססת על תפיסה של חליפין (Blau, 1967). האדם בוחן את העלויות הכרוכות בעשייתו אל מול הגמולים ומקדיש מזמנו בעשייה שתענה על הצרכים אותם הוא רוצה למלא. הספרות מדווחת כי מניעיהם של מתנדבים צעירים אינם שונים באופן ניכר ממניעים של מתנדבים בוגרים, והם מאופיינים ברצון גבוה לאינטראקציה חברתית, להכרה ולהגשמה עצמית. מתנדבים צעירים מעוניינים להשתמש בכישורים שרכשו ובניסיון החיים וכן לחקור את נקודות החוזק שלהם ולשפר את הדימוי העצמי (Haski-Leventhal, Ronel, York & Ben-David, 2008). ההתנדבות משמשת גשר לעולם העבודה ומעודדת אותם לפתח יחסי תפקיד עם אחרים (קוליק, 2008).

תיאוריות שונות מסבירות את ההנעה להתנדבות. תיאורית הלמידה החברתית (Bandura, 1977) מדגישה את היכולת של אנשים ללמוד התנהגות חדשה על ידי התבוננות בהתנהגותם של אחרים ובכך מדגימה את הגיוס להתנדבות על ידי בני משפחה, חברים או עמיתים לעבודה. רוג'רס (Rogers, 1980) מתייחס להליך בו אנשים נוטים לפרש את המשמעות של אירועים ומלמד על הקשר הפוטנציאלי בין מתנדבים למוטבים בעלי מאפיינים דומים. כאשר אדם חווה אירוע משמעותי והוא פוגש אדם אחר שעבר חוויה דומה, שניהם מוצאים מציאות משותפת שתהווה קיום לאינטראקציה ביניהם. מכך ניתן ללמוד כי נוער שנקלע לסביבה מסכנת, עשוי למצוא מוטיבציה ייחודית בסיוע לבני נוער אחרים ולהפיק רווח רב בחלוקת הידע וניסיון החיים המשותף. פירמידת הצרכים של מאסלו מדגישה אף היא את ההתנדבות כביטוי ליכולת ולמשאבים. התנדבות היא אמנם

ביטוי לצרכים הגבוהים של האדם, אולם היכולת להניע אותם מהווה פריבילגיה חברתית וכרוכה במשאבים בסיסיים (Maslow, 1954). הספרות המחקרית תומכת בגישה זו ומראה כי הון חברתי (תמיכה משפחתית, קשרים פורמאליים, ערוצי מידע, שירותים מקומיים) מגביר את התמריץ להתנדבות (Putnam, 1995; Bassani, 2007). באופן זה, בני נוער בסיכון שקיבלו בעבר סיוע ממתנדבים וארגונים מסייעים, עשויים לראות בהתנדבות לדומים להם סגירת מעגל ועדות לצמיחתם האישית.

לפעילות ההתנדבותית השפעות שונות. חוויית ההתנדבות היא סובייקטיבית, וכך גם התגובות הרגשיות והמעשים המושפעים ממנה. חוויית חיוביות בהתנדבות מוגדרות כתפיסות ותגובות המאופיינות בתחושה של רווחה אישית (קוליק, 2006) שיכולה לבוא לידי ביטוי במגוון תחומים: שביעות רצון, תחושת העצמה וסיפוק בעבודה ההתנדבותית. מחקרים מראים כי מתנדבים יהיו שבעי רצון אם ההתנדבות תהיה מעניינת ומאתגרת עבורם, תדרוש מהם אחריות ותאופיין בהישגים (Pillavin & Siegl, 2007). על מנת ששביעות הרצון תהיה גבוהה, עליה להיות נוחה למתנדבים ונגישה להם מבחינת זמן ומקום (שלו, 1990). היבט נוסף הוא תחושת נתינה לאחר. כאשר מתנדבים פועלים מתוך תחושת נתינה וכן חשים שמעשיהם בעלי ערך עבור מישהו אחר, הדבר מעניק להם תחושת סיפוק מההתנדבות (Fredrickson & Losada, 2005). כך גם כאשר מתנדבים תופסים עצמם כבעלי יכולות לסייע למוטבים (Elliott, Colangelo & Gelles, 2005). ככל שמתנדבים יפרשו את פעולותיהם כדורשות מאמץ רב יותר, תגדל תפיסת המסוגלות וחוויית ההעצמה האישית (הדר, 2010).

לפי מאמרה של קוליק (2006), חוויית התנדבות שליליות הן תפיסות ותגובות אשר נובעות מפעילות התנדבותית שמאופיינות בחוסר רווחה נפשית ואף הן סובייקטיביות. חוויית אלה יכולות להיות מאופיינות במגוון היבטי התנדבות, כגון: שחיקה נפשית, תחושת קושי הנלווית לקשר עם הארגון, לקשר עם המוטבים ותחושות שונות של הקרבה. שחיקה נפשית יכולה לבוא לידי ביטוי בתשישות פיזית, אמוציונאלית ומנטאלית אשר נגרמת עקב לחצי ההתנדבות (קוליק וקלנובר, 2007). לחצים אלו מביאים את המתנדבים לאובדן רב של אנרגיה ואף לתגובה משכרית (Wagner & O'Neill, 2012). קשיים נוספים עלולים לנבוע מתחושת תסכול של המתנדבים. תחושה זו נגרמת עקב מחסור במשאבים ארגוניים או מתחושה של היעדר התקדמות (Fox, 2006). גם קשיים הקשורים במוטבים, כגון: חוויית הסבל של המוטבים, תחושה של תובענות מצדם, התמודדות עם תלות בקשר או סיוע פתאומי של הקשר עלולים לעורר תחושות של ייאוש, דיכאון וחרדה נפשית (Thornton & Novak, 2010). על אף שמתנדבים טוענים שהם נושרים עקב שינויים בחייהם (מעבר דירה, עבודה, הולדת ילדים) (Nesbit, 2012), פעמים רבות נשירה מושפעת מהקשיים שמתנדבים חווים (Yanay & Yanay, 2008). מכאן שבכל הנוגע להתנדבות, מדובר בחווייה מגוונת ומורכבת, ועל כן מעקב אחר תפקוד המתנדבים הוא חיוני (Wilson, 2012).

התנדבות למען בני נוער בסיכון

המחקר בישראל על התנדבות למען בני נוער בסיכון התרחב בשנים האחרונות והתמקד בהשפעות השונות של מתנדבים על בני נוער בסיכון וכתועלת שמפיקים המתנדבים מההתנדבות. במחקר שנערך על ניידות על"ם² עלה כי לידיעה שמתנדבים אינם משתכרים עבור שירותיהם השפעה רבה על האמון ועל נכונות בני הנוער לקבל שירות. הנערים הסכימו לקבל שירות מהמתנדבים מכיוון שתפסו אותם כמי שפועלים ממניעים אלטרואיסטיים. גם העובדה שהמתנדבים אינם משתייכים למסד הציבורי, עוררה אצלם תחושת אמון שהוכללה מהמתנדבים לכלל העובדים של על"ם. העובדים בניידות על"ם נתפסו כאנשי מקצוע מסוג 'אחר', בדומה למתנדבים. במילים אחרות: מתנדבים מעלים את מידת הזולתנות של הארגון שנתפס אלטרואיסטי יותר משירותים ממסדיים אחרים. גם העובדה שהמתנדבים הם אזרחים מן היישוב, הפחיתה את התיג החברתי של קבלת טיפול פסיכולוגי והעלתה את הנכונות של הנוער לקבלת סיוע. המתנדבים נתפסים כמי שאינם כפופים לכללים מקצועיים, ועל כן ניתן ליצור אתם תקשורת אינטימית ופתוחה (Ronel, 2006).

במחקר אחר על מרכזי הסיוע של על"ם עלו תוצאות דומות. בני הנוער המוטבים הבחינו היטב בין מתנדבים לעובדים בשכר. הם החזיקו בעמדות חיוביות ביחס למתנדבים והושפעו מהתגמולים הלא חומריים של המתנדבים. עמדה זו הרחיבה את התודעה החברתית שלהם שראתה במתנדבים סמל לערכות הדדית. יותר ממחצית בני הנוער במחקר העדיפו לקבל שירות ממתנדבים על פני שירות של עובדים בשכר. הם דיווחו על תרומה גבוהה של מתנדבים בתחומים של קונפליקטים אישיים, יחסים בין-אישיים ובנושאים משפחתיים. גם כאן היעדר הפורמאליות של המתנדבים משמשת אמצעי ליצירת תקשורת אינטימית נטולת חששות. בסיכומו של דבר טוענים החוקרים שמתנדבים הם מודל חיקוי חיובי עבור הנערים ומשפיעים על תפיסת עולמם. עיקר ההשפעה היא מהעובדה שישנם אנשים שפועלים למענם ללא תמורה ישירה, ומהחוויה שקיימת קהילה אחראית שדואגת לחבריה. בני הנוער מפנימים תפיסה חדשה זו ומגלים ערכים של אמפתיה וחמלה. השפעה זו באה לידי ביטוי אצל חלק מהנערים ביוזמה להתנדב בעצמם במרכזים (Ronel, Haski-Leventhal, Ben-David & York, 2009).

בארה"ב תכנית 'אחים גדולים', אחיות גדולות' מיועדת לחניכת נוער בסיכון על ידי מתנדבים בגיל השלישי. החונכות נערכת ביחסים 'אחד על אחד' בבית הספר או בסביבה המשפחתית. חזון התכנית הוא שמתנדבים מבוגרים יכולים להיות חונכים טובים. על פי תפיסה זו, הם גמישים, סבלניים ויכולים להיות תחליף להורים שאינם יכולים לשהות בבית

2 על"ם היא עמותה הפועלת למען בני נוער במצבי סיכון אשר הוקמה במטרה לסייע להם להיחלץ ממצבם ולמצוא את מקומם בחברה כבוגרים וכאזרחים תורמים. העמותה פועלת בפריסה ארצית רחבה של כ-30 יישובים בארץ ומספקת תכניות סיוע שונות כגון: רשת מרכזי מידע וייעוץ לבני נוער, מרכזים לטיפול בילדים ובני נוער פוגעים מינית וניידות לנוער משוטט ברחוב.

הספר בשל מחויבות לקריירה (Storm & Storm, 1999). מטרת המחקר אפוא הייתה ללמוד כיצד משפיע הגיל הבוגר של המתנדבים על הקשר עם נוער בסיכון ומהן התרומות העולות מההתנדבות. מהממצאים עלה כי מתנדבים מבוגרים פועלים מתוך מניע חזק לטיפול באחר. במפגש עם בני הנוער, המבוגרים רואים עצמם מסוגלים לעצב ולטפח את הנערים. חייהם מקבלים משמעות חדשה ומשותפת עם בני הנוער, והרצון לפצות על תחושת פספוס בקשרים האישיים שלהם עם ילדיהם או נכדיהם משחק תפקיד משמעותי במוטיבציה שלהם. באמצעות ההתנדבות הם חווים מערכת יחסים קרובה עם אדם צעיר הזקוק לתשומת לבם. בהיבטי הסיוע, המתנדבים המבוגרים משמשים מודל חיובי שמספק לבני הנוער בסיכון שאיפות לעתיד טוב יותר. הפניות שלהם בגיל המבוגר מביאה לכך שיש ביכולתם להרחיב את פעילותם גם מחוץ לכותלי בית הספר. המתנדבים מביאים ניסיון חיים ותורמים במיוחד בנושאים של דימוי עצמי ופתרון קונפליקטים. הם דיווחו כי הם נמנעים מכניסה לסוגיות של משמעת ומצפים לשינויים שיחולו לאט. מכאן המתנדבים הבוגרים הם מורי דרך לנוער בסיכון בשל ניסיון החיים שלהם, אופטימיות ויכולת ההקשבה וההתנדבות שלהם המאופיינת בתלות הדדית והמספקת תועלת לשני הצדדים (Larkin, Sadler & Mahler, 2005).

חסקי-לונטל ועמיתיה (Haski-Leventhal, Ronel, York & Ben-David, 2008) בחנו את השפעתם של מתנדבים צעירים על בני נוער בסיכון. במחקרם עולה כי לבני נוער המתנדבים למען נוער בסיכון, השפעה חשובה. השפה, הגיל והתרבות הדומה בין המתנדבים למוטבים מאפשרים לנערים בסיכון להתגבר על הפחד הראשוני מאנשי המקצוע ולהסכים לקבל שירות. נוכחותם של מתנדבים צעירים במרכז היא אישוש לכך שזה מקום לנוער, דבר שמעלה את אמינות המרכז. השירותים הניתנים על ידי בני נוער, בין בצורה ישירה ובין בצורה עקיפה, גורמים לבני הנוער להרגיש שהם נמצאים בחברת נוער ידידותי והקשר ביניהם אינו פורמאלי. מבחינת אפיוני החיים, למתנדבים צעירים יש יותר זמן פנוי להתנדב, וכתוצאה מכך הם מגיעים למרכזים בתדירות גבוהה יותר ובכך שביעות רצונם של הלקוחות עולה. עוד עלה כי תכונותיהם הסוציו-דמוגרפיות של בני הנוער המתנדבים היו במקרים רבים דומות לאלה של הלקוחות. כך נראה שישנם מתנדבים שמגיעים כדי לקבל סיוע תוך הימנעות מהסטאטוס של לקוחות: תוך כדי סיוע במרכזים מתאפשרת לבני הנוער המתנדבים קבלת עזרה מגורמים מקצועיים.

במחקרה של הדר (2010) נמצא שהתנדבות של בני נוער בסיכון העניקה להם העצמה ושיפרה את מעמדם בקהילה. נערים אשר נטו לזלזל בסובב אותם, תרמו לקהילה שבה הם גרים, חלקם אף מעבר לתפקיד הראשוני שהוגדר. ההתנדבות נחווה כפעילות מעשירה, מוסיפה אחריות וערכים ומקדמת הנעת תהליכים חינוכיים בפנימייה. השפעות אלו גברו כאשר ההתנדבות נתפסה כמשמעותית או מצילת חיים (למשל: במשמר האזרחי). פעילות זו העצימה אף יותר את חווית ההצלחה ואת הדימוי העצמי. ההיכרות עם גורמים רבים הקשורים להתנדבות מגבירה את הנראות שלהם בקהילה ובקרב המבוגרים (החניכים, הוריהם, סביבתם הקרובה). היא מעמידה את הנוער בעמדה של מבוגר בעל תפקיד ואחריות השווה לזו של מבוגרים אחרים.

במאמרה של מולר (Mueller, 2005) עלה כי בני הנוער המתמודדים עם קשיים מורכבים היו בין המתנדבים המסייעים הטובים ביותר. אותן תכונות שגרמו להם בעיות עם הגורמים המטפלים בהם, היו אלו שהפכו אותם למתנדבים מוצלחים. נערים מוחצנים יצרו קשרים טובים יותר עם הלקוחות שלהם: הלקוחות פנו אליהם בקלות, הם החלו בשיחות ונרתעו פחות ממראות פיזיים קשים. בזמן ההתנדבות פחתו התנהגויות לא נאותות שלהם ולסירוגין גברו בסיום הפעילות. מסקנתה של מולר הייתה שבני הנוער יודעים באופן אינטואיטיבי מתי להשתמש במיומנויות ההישרדות שלהן וכיצד להתאים עצמם לסביבה שדרשה יותר (Mueller, 2005).

ניתן אפוא לראות כי התנדבות צעירים למען נוער בסיכון כרוכה בטשטוש גבולות בין לקוח למתנדב ובמעבר מהיר ממוטב למתנדב. הספרות מראה שהשפעה זו מיטיבה עם עם שני הצדדים - מוטבים ומתנדבים. קרבת הגיל תורמת להיווצרות יחסי אמון בשל השפה המשותפת הקיימת בקבוצת השווים, וזו משמשת כאמצעי לגישור בין אנשי המקצוע לבני הנוער המוטבים (קוליק, 2008).

המעבר ממוטב למתנדב

כהן (Cohen 2009) מצאה כי לקוחות אשר הופכים למתנדבים חווים העצמה במדדים רבים (דימוי עצמי, חוללות עצמית, חווית שליטה), אולם החשש מניצול של מתנדבים, אזרחים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך, לביצוע פעילות הכרוכה בהתנדבות ללא שכר (Daoud et al. 2010; Merrell, 2000) הסיט את תשומת הלב מחקירת הנושא. התנדבות זו ובפרט המעבר ממוטב למתנדב היא אמצעי להעצמת אוכלוסיות מוחלשות ולשכירת יחסי הכוח ממקבלי שירותים למעניקי שירות (Cohen, 2009). היא מאפשרת יצירה של 'מרחב ביניים' פסיכולוגי וחברתי המאפשר למתנדבים להיכנס לדיאלוג בינם לבין עצמם, בינם לבין נותני השירות המקצועיים אשר משנה את תפיסתם על החברה ואת כללי המשחק החברתיים שלהם, של הכלה והדרה חברתית, ומרחיב את גבולותיהם (Friedman, 2011).

באשר לתועלות שמביאים מתנדבים שהיו מוטבים בעצמם, הספרות מדווחת על מגוון רווחים. המחקר על מחלת האיידס מלמד כי מתנדבים בעלי רקע וניסיון חיים דומה, מביאים גישה פתוחה ונעדרת שיפוטיות לקשר עם מוטבים (Aknitola, 2010; Crook, Weir, Willma & Egdorf, 2006). בהתמודדות עם מחלת הסרטן, עמיתים (ששרדו את המחלה) העניקו חוויה של ביטחון, ידע ואופטימיות ביחס לאלו שאינם עמיתים (Remmer, Edgar & Rapkin, 2001). העמית הקטין את הטראומה מהמחלה, שיפר את שיתוף הפעולה ועורר אינטימיות בקשר עם המוטבים (Edgar, Remmer, Rosberfer & Rapkin, 1996). בתחום של בני נוער מתנדבים למען נוער פגועי נפש מאושפזים, מתנדבים שהתמודדו עם סוגיות רגשיות של הפרעות אכילה, קשב וריכוז, העניקו כלים ויכולות רגשיות להתמודדות עם

המאושפזים (נפתלי, רהב ויורק, 2009). גם בהתמודדות עם אירוע מוחי מתנדבים שהיו לאחר אירוע מוחי העניקו למוטבים קרבה, אמון ושותפות במקום הקשרים החברתיים והמשפחתיים שנפגעו (Legg, stott & Elis, 2007). במצבי משבר מוטבים מבקשים להעריך תגובות טיפוליות שלהם בהשוואה לאחרים (Wood, Taylor & Lichtman, 1985) ומתנדבים שהיו מוטבים מאפשרים השוואה זו ומפחיתים חרדה וחוסר ודאות (Dunn, Steginga, Occhipinti & Wilson, 1999). פרדס טוענת כי למתנדבים אלה רגישויות, תובנות ונקודות השקפה מיוחדות שחיוני לחקור וללמוד. הם מספקים דוגמה לגדילה פוסט-טראומטית בשל ההזדהות שהם מעוררים אצל מוטבים (Pardess, 2005).

מיקומו של המחקר בספרות ושאלותיו

מאמר זה מצטרף לספרות הנבנית בישראל על התנדבות למען נוער בסיכון. תרומתו של המחקר ביחס לספרות הקיימת היא בשלושה היבטים מרכזיים. במחקר הנוכחי קבוצת הגיל הנחקרת היא צעירים בני 25-40 בעוד שעד כה המחקרים התמקדו במתנדבים בגיל השלישי ובמתנדבים מתבגרים. קבוצה זו היא הקרובה ביותר לבני הנוער והיא מאפשרת התחקות אחר המעבר ממוטב למתנדב. כמו כן המחקר הנוכחי התמקד בנערות ובנערים החיים בכפרי נוער, בפנימיות ובהוסטלים ובכך הוא מרחיב את העיסוק השכיח בעל"ם כשדה ארגוני מחקר. לבסוף, המחקר נוגע בסוגיה של תועלות אך מתמקד בחקירה של אסטרטגיות הסיוע של מתנדבים צעירים. הנחת היסוד במחקר היא שלצעירים אסטרטגיות סיוע ייחודיות הנובעות מהגיל ומהמעבר ממוטב למתנדב. לידע זה חשיבות יישומית בעבודה עם בני נוער בסיכון ובהדרכת מתנדבים.

בהתאם למטרות אלו, שאלת המחקר העיקרית היא מהי משמעות ההתנדבות למען נוער בסיכון? משאלה זו נגזרו שלוש שאלות משנה: (1) מה מאפיין את המוטיבציה של המתנדבים להתנדב עבור נוער בסיכון (עם וללא ניסיון חיים כנוער בסיכון)? (2) מהם מאפייני ההתנדבות של צעירים למען נוער בסיכון, לרבות החניכה הפורונטאלית המתקיימת בין המתנדבים לנערים ואסטרטגיות הסיוע הננקטות על ידי המתנדבים? (3) מהן תועלות ההתנדבות שחווים מתנדבים צעירים למען נוער בסיכון?

שיטת המחקר

המחקר הנוכחי נערך באמצעות הפרדיגמה האיכותנית שכן היא מתאימה לבחינת המשמעויות הסובייקטיביות של מתנדבים למען נוער בסיכון. התפיסה במחקר האיכותני היא כי קיימת רשת של סיבות לתופעה מסוימת, והדרך לחקור את המציאות היא באמצעות החוויות שאנשים מספרים על עצמם (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber, 1998). בהתאם לכך שיטת הדגימה היא תיאורטית (Lincoln & Guba, 1985) וכוונה למתנדבים צעירים

בגילאי 25-40. הדגימה כוונה לאיתור מספר גבוה של מתנדבים אשר מגדירים עצמם כמי שהיו בעבר בני נוער בסיכון. איתור הנבדקים נעשה באמצעות רכזי מתנדבים בכפרי נוער, בפנימיות ובבתים חמים לנערות ונערים בסיכון. בעוד שאיתור מתנדבים ללא ניסיון חיים כנוער בסיכון היה מהיר, איתור מתנדבים שהגדירו עצמם כנוער בסיכון היה איטי וחייב פנייה לארגונים רבים. הארגונים מהם נדגמו המתנדבים הם: בית רות, מלכישוע, כפר יחזקאל, צהלה-ידידות, על"ם, בתים חמים בחיפה, עפולה, נצרת, בית שאן, מגדל העמק.

מס' מרואיינים		לא הגדירו עצמם כמי שהיו בני נוער בסיכון		הגדירו עצמם כמי שהיו בני נוער בסיכון	
		10		13	
מין		נשים		גברים	
		14		9	
השכלה		תואר שני	תואר ראשון	על תיכונית	תיכונית
		7	8	2	6
מצב משפחתי		גרושים		רווקים	
		5		9	
אזור מגורים		תל אביב		חיפה	
		6		9	
משך התנדבות		חמש-עשר שנים		שנה	
		6		9	

כפי שניתן להתרשם מהטבלה, סך הכול נדגמו 23 מתנדבים, מתוכם למעלה ממחצית הגדירו עצמם כמי שהיו בעבר בני נוער בסיכון. שני שלישי מהמרואיינים נשים והשאר גברים; רובם אקדמאים, בוגרי תואר ראשון או תואר שני והשאר בעלי השכלה תיכונית ועל תיכונית. בהיבט הדמוגרפי, לא היו מאפיינים מייחדים למתנדבים באחת הקבוצות (עם וללא ניסיון חיים כנוער בסיכון). עם זאת, רוב המתנדבים ותיקים, כאשר משך התנדבות השכיח הוא שנתיים עד חמש. משך התנדבות זה חריג מהמקובל בספרות לקבוצת הגיל של 25-40 המאופיינת בתנדויות גבוהה בחיים ובמשכי התנדבות נמוכים (Gage & Thapa, 2012; Holdsworth, 2010; Wilson, 2000).

איסוף הנתונים נעשה באמצעות ריאיון מובנה למחצה שנוהל בידי מדריך ריאיון. תחילה התבקשו המרואיינים לספר בצורה חופשית את סיפור ההתנדבות החל מתמצית פרטים אישיים, המשך ביוזמה להתנדב, הבחירה בהתנדבות למען נוער בסיכון, אפיוני ההתנדבות, אנשים, חוויות ואירועים הנראים להם חשובים. חלק זה היה פתוח ונוהל ללא הפרעה

מצדנו. כך התקבלו תיאורים שונים בעלי מגוון הקשרים של התנדבות. אצל המתנדבים שהגדירו עצמם כמי שהיו נוער בסיכון, סיפור החיים הוצג בדרך כלל בתחילת הריאיון ואפשר ללמוד על המעבר ממוטב למתנדב. החלק השני חולק לפרקים שונים הנוגעים לתחומי ההתנדבות: כניסה לתפקיד, חוויות ההתנדבות, אתגרים, דילמות, קשיים, קשר עם המוטבים, קשר עם הארגון, תגמולים ותועלות ההתנדבות. בין השאלות שנשאלו: מה הניע את ההתנדבות? ומדוע בחרו להתנדב בתחום של נוער בסיכון?; מה מאפיין את העבודה הפרונטאלית עם נוער בסיכון? והאם ניתן להדגים זאת באמצעות סיפורי מקרה?; אילו אתגרים פגשו בעבודתם עם הנערים? וכיצד התמודדו אתם?; רגעים משמעותיים בהתנדבות והסיבה לחשיבותם; כיצד נכון לדעתם לפעול מול נוער בסיכון? ומדוע הם סבורים כך?; מי עשוי להיות מתנדב/ת איכותי/ת ומהם/ן תכונותיה/יו? השפעה של ההתנדבות על חייהם האישיים; תגמולים להם מצפים, כיווני התפתחות רצויים בהתנדבות. הריאיונות נמשכו בין חמישים דקות לשעה וחצי³. כל הריאיונות הוקלטו ותומללו.

ניתוח הנתונים

ניתוח הנתונים נעשה על פי שיטת השוואה המתמדת של ה"תיאוריה המעוגנת בשדה" (Glaser & Strauss, 1967). שיטה זו מצדדת בניתוח נתונים ללא הנחות או מודלים תיאורטיים ידועים מראש. הניתוח מכוון על פי יחידות קטנות ביותר בטקסט כך שכל יחידה מעלה קטגוריה אפשרית של אפיוני התנדבות ותוך כדי ניתוח עולה קשר בין הקטגוריות אשר צירופן מביא למבט כולל על התופעה. במחקר זה הקטגוריות העיקריות שעלו נגעו למוטיבציה להתנדב למען נוער בסיכון, לאפיוני העבודה ולתועלות ההתנדבות. לא עלו בממצאים קשיים ואתגרים, ועל כן הניתוח התמקד בעיקר בתוכנות הסיוע ובסיפורי ההצלחה של ההתנדבות. בתחילת הניתוח נראו הבדלים בין מתנדבים עם ובלי ניסיון חיים כנוער בסיכון, בעיקר סביב היוזמה להתנדב וסיפורי חיים. ניתוח מעמיק יותר הראה כי אין הבדלים בין שתי הקבוצות ולפיכך הוצגו הקטגוריות באופן משותף.

ממצאים

פרק זה חולק לשלושה סעיפים בהתאם לשלוש שאלות המחקר: המוטיבציה להתנדב למען נוער בסיכון; אסטרטגיות הסיוע לנוער בסיכון; תועלות ההתנדבות. בכל סעיף יוצגו התוכנות העיקריות של המתנדבים, אשר ייתמכו על ידי ציטוטים הלקוחים מהריאיונות. כל הציטוטים שיוצגו להלן, לשון המרואיינים, ובשמות בדויים. הפרשנויות לציטוטים הן על דעתי בלבד.

3 הריאיונות בוצעו על ידי הילה פלאן, אלכס ויסוצקי, דנה הוניגסמן ואורטל גליק, בוגרות החוג לשירותי אנוש, המכללה האקדמית עמק יזרעאל.

המוטיבציה להתנדב למען נוער בסיכון

מרבית המתנדבים **שהגדירו עצמם כנוער בסיכון** ראו בהתנדבות למען נוער בסיכון מפעל חיים. ההתנדבות תוארה כרצון עז להודות על הליך השיקום שעברו ולהמשיך את המפעל בהשטת עזרה לאחרים. מבחינתם, הסיוע לנערות ונערים בסיכון הוא בבחינת הצלת חיים והם תיארו זאת תוך הדגשת הכוח הרב הטמון בסיוע והיכולת של מתנדבים לתרום לכך. סיפוריהם האישיים שיקפו ניסיון חיים רצוף אתגרים והיו נטועים בחוויה עמוקה של הוקרת תודה למדריך, לפנימייה ולמתנדבים שסייעו בדרכם. הכרת תודה זו נגעה גם לשינוי המהותי שחל אצלם וגם להשקעה הרבה של המסייעים כנגד ריבוי הקשיים והתנגדויות. מנקודת מבט זו, ההתנדבות היא מעשה של השבת תודה ושל אמונה חזקה בפוטנציאל הקיים בהליך השיקום עצמו וביכולת הייחודית של מתנדבים לתרום לו. התייחסות לסוגיה זו עולה מדבריה של דנה:

אני אומרת שהפרויקט הזה מציל חיים. פשוט לתפוס בשתי הידיים. תקשיבי, חלילה, אבל יכולתי להגיע למצב גרוע ביותר בעקבות ההתנהגות שלי, ההתנהלות ואיך שראיתי את הדברים ואיך שלא היה אכפת לי מכולם, כאילו להגיע למצבים גרועים מאוד, פשוט הייתה את השנייה הזו שהצילה אותי וזה היה שמעון [שם בדוי] שנכנס לכיתה באותו יום, לנער אותי, ולהגיד לי את יכולה להיות מישהי אחרת ולא להוכיח לכולם שאת נגסט. זה תמיד עבד ככוח אצלי. ועכשיו, אני רוצה לתת לנערים את מה שאני קיבלתי ואני עושה זאת בשמחה. ואם אני יודעת שתצא עוד אחת או שתיים כמוני שכן יקבלו את השינוי הזה יעברו את התהליך אני אשמח מאוד. יש דברים שרואים פתאום שמתנדבים שמגיעים כחברים כמישהי מהצד ואת לא מורה או מנהלת. הם מרשים לעצמם לפתוח ולספר לך, כי את מדברת אתם בגובה העיניים זה בעצם מה שכל ילד צריך, שידברו אתם בגובה העיניים, כמו ששמעון עשה לי. אם הוא לא היה פועל ככה, גם אתו לא הייתי מתקשרת, כי כשאני מרגישה שמישהו קצת יותר גבוה ממני ומדבר אתי, את יודעת במין הוראה מסוימת אז אני לא הייתי מוכנה להקשיב, הייתי ישר תוקפת 'אללה יאללה' ודיבור הכי לא יפה שיש.

דנה מתארת את המוטיבציה שלה כרצון שנערות נוספות יחוו את השינוי שהיא עברה. היא מדגישה את כוחם של מתנדבים ושל אנשים הפועלים באופן בלתי אמצעי להתחבר לנוער בסיכון ולהניע אותם. במקרה שלה היה זה המדריך שהגיע בגישה הנכונה והחל להניע את התהליך אצלה. גישתו השוויונית, החברתית, נטולת הסמכות עוררה אצלה הזדהות עמוקה ורצון לשינוי. לצד דנה, מתנדבים רבים הדגישו את כוחם של מתנדבים צעירים בסיוע לנוער בסיכון בזכות חיבור מיוחד שנוצר בקבוצת השווים ומודל ההזדהות שביכולתם ליצור עבור המוטיבים. התפיסה שמתנדבים הם סוכני החברות הנכונים בסיוע, מניעה אפוא את הצורך של נוער בסיכון להפוך למתנדבים. לכן רבים מהם יוזמים את ההתנדבות; בין אם כבר בילדות, בניידות הסיוע של על"ם ובין בשבתות כשחוזרים מהצבא בפרויקטים

של ציפורי לילה, בפנימיות ובהוסטלים ובמלגות לימודים שכרוכות בפעילות חברתית. הם תיארו שחיכו להזדמנות להפוך למתנדבים ועד למוכנות זו נסעו להרצאות, פעלו בהסברה בכתי ספר והפכו לסוכניו האישיים של הפרויקט שסייע להם. האמונה החזקה בפרויקט שטיפח אותם והידיעה שיש ביכולתם להשפיע מעניקה להם תחושת משמעות ונחיצות; הם מחכים לשעת הכושר ורואים בהתנדבות בבחינת הישג והגשמה עצמית.

יעל, מתנדבת בקבוצה השנייה (אשר לא הגדירו עצמם כמי שהיו בני נוער בסיכון), מתייחסת למוטיבציה להתנדב למען נוער בסיכון:

התחלתי כמלגאית. למדתי במכללת נציב (שם בדוי) ורציתי נורא לעשות מעורבות חברתית והיה לי ברור שאני רוצה לעשות את זה עם נוער בסיכון ולא משהו אחר. בעבר עבדתי כאחמ"שית בבית קפה שהמטרה שלו היא להעסיק בני נוער בסיכון במטרה להכניס אותם למסלול תקין, ונחשפתי ככה להרבה נערים ומצאתי את עצמי שואלת 'אלה הנערים שגרים בעיר שלי? לא לא ראיתי את זה, לא ידעתי מה... ראיתי חבורה של נערים מאוד אבודים, מאוד חסרי ביטחון עם דימוי עצמי מאוד נמוך, כל אחד עם המורכבות המאוד גבוהה שהוא מגיע אתה והיה לי חשוב להראות להם שזה אפשרי, זאת אומרת אפשרי להגיע רחוק, אפשרי גם להצליח אם אני יכולה, גם אתה יכול... היה להם מאוד קשה אתי בהתחלה אמרו לי 'מה את מבינה מהחיים שלך? את צפונבונית וזה' וכשסיפרתי להם שאני מהעיר שלהם וששם משפחה שלי הוא סויסה [שם בדוי] זאת אומרת ... שאני אתכם, זה בסדר, גם אני גדלתי אתכם שם וזה מקום שעודד אותי להמשיך לפגוש עוד נערים. ואז הבנתי שאני רוצה להמשיך להתנדב, אמממ, אעצור לספר בעצם מאיפה המקום הזה, למה, למה זה כל כך חשוב לי. כי אני גדלתי במשפחה, אני בת בכורה, אנחנו שישה ילדים, ... גדלתי בבית מאוד דל, מאוד דל במשאבים וככה לא הרבה מודעות של השכלה ו... השכונה שגדלתי בה הייתה שכונה שלא מפתחת ככה נקרא לזה, שכונה מאוד לא טובה, אזור לא טוב. ומאוד לא מובן מאליו שהגעתי לאן שהגעתי, וכל מיני מקומות שהייתי. לא היו יותר מדי שאיפות, ואף אחד לא ציפה ממני שאעשה בכלל תואר ראשון ותואר שני, ושאני אהיה קצינה בצבא ככל המקומות האלה... ורציתי לא להשאיר את זה בחלקת האלוהים שלי, אלא כן לבוא לנערים ולשתף אותם בזה ומשם זה התחיל.

בקבוצה השנייה של המתנדבים, **מתנדבים שלא הגדירו עצמם כבני נוער בסיכון**, ניתן היה לראות סיבות שתחילתן ארעיות: מדריך טיולים שפגש בנערים המתגוררים בבית חם ולא זכה מהם לחיוך כל משך הטיול; מתנדב שהגיע עקב חבריו ללימודים לצורך מלגה, מתנדבת שחיפשה מקום עבודה בבית קפה לנערות בסיכון; כולם תיארו גורמים חיצוניים שהפגישו אותם עם ההתנדבות. עם התקדמות הריאיון התחלפה המוטיבציה החיצונית בחיבור רגשי לנוער וברצון להשפיע על עתידם האישי. הנרטיבים החיצוניים התחלפו

בסיפורים אישיים ובחיבור לילדות הפרטית שלהם. התובנות מהסיפורים נגעו להרחבת ההגדרה של נערים בסיכון וביכולת לראות כל אחד מהם במידה זו או אחרת כילד בסיכון. גם קבוצת השווים הורחבה מנוער בסיכון לנוער הטמון ב'פריפריה חברתית'. המתנדבים ראו עצמם כמי שחוו סביבת חיים מדירה ודלת אמצעים, ובכך הפכו דומים למעשה לנערים. הם שאפו לחזק את בני הנוער וללמד אותם שהנעה עצמית יכולה לפעול נגד הסיכונים וראו בעצמם דוגמה לכך. מכאן נראה שההתנדבות עשויה להתחיל באורח מקרי, אולם החיבור להתנדבות והיווצרות המחויבות להתנדבות אינם מקריים. במקרה הזה המחויבות נוצרה במפגש שבין הליך ההתנדבות לרקע האישי וביכולת לראות את עצמם שייכים לפריפריה החברתית במובנה הרחב. בנקודה זו החלו להיטשטש ההבדלים בין המתנדבים בשתי הקבוצות שחלקו תפיסות משותפות רבות הנוגעות למשמעות ההתנדבות ולאפיוני העבודה למען נוער בסיכון.

אסטרטגיות העבודה עם נוער בסיכון

בחלק זה יפורטו אסטרטגיות העבודה בהתנדבות עם נוער בסיכון כפי שנתפסו על ידי המתנדבים. מטרת חלק זה ללמוד על מאפייני ההתנדבות עם נוער בסיכון לרבות מאפייני העבודה הפרונטאלית הכרוכים בעבודה עם בני הנוער.

רציפות, כנות ופתיחות כבסיס לקשר

המתנדבים הדגישו את הצורך במחויבות בסוג זה של התנדבות. בעיניהם, למתנדבים תפקיד משמעותי בשיקום האמון של בני הנוער כלפי אחרים משמעותיים, וכדי שזה יקרה נדרשים חינויות, קביעות ורציפות בקשר וכן מיומנויות של פתיחות, כנות, מודעות עצמית ויכולת לדבר על רגשות. הם הדגישו את הישירות כאפקטיבית במיוחד וכערכם המוסף של מתנדבים שאינם חלק מהמסד הפורמאלי. בעיניהם, דיבור ישיר, לא מסוגנן או מבוקר יתר על המידה, בגובה העיניים עם בני הנוער עשוי להיות אפקטיבי בהנעה. המתנדבים הדגישו כי סגנון זה יכול לגרור טעויות והיגררות לסגנון נמוך או בוטה מדי מצדם, ובדרך כלל הם היו נכונים להודות בפני בני הנוער בטעויות הסגנון שעשו. גם אז לסגנון זה ערך נלווה ביצירת האמון ובהגברת הנגישות למתנדבים.

השפה שלי בדרך כלל מורכבת, לא נקייה, לפעמים נשמע שיש לי תסמונת טורט מכמה שאני מקלל וכאלה דברים. לקחו אותי לצד ואמרו לי 'אתה לא יכול לדבר עם הילדים ככה, הם מנסים להשתפר פה וכל מילה שניה שלך זה זין' (צוחק). למדתי איך לנתב את זה, כי הילדים האלה כל כך, לפעמים צריכים מישהו שיקלוט אותם ויבין את הכעס שלהם, להגיד להם שזה לגיטימי לכעוס. בגלל שאני מתנדב, יש לי את האופציה להיות חבר וזה הבדל משמעותי, אז בתור החבר יש לי אפשרות לחלוק אתם את הסודות. אני יכול להגיד להם דברים שהמדריך לא יכול, אין לי בעיה לבוא ולהגיד לו 'עשית משהו מטופש' או להגיד לו

שאני מאוכזב ממנו, יותר חשוב לי הקטע של להיות כנה אתם... אני רוצה שהם יגיעו למצב שיבינו שלשתף ולדבר אתי זה הרוח, אז אני יכול להגיד לילד 'כרגע אני לא רוצה לדבר אתך' ואני מנסה לגרום לזה להישמע שהם יתאכזבו מזה, אני לא מנסה להראות שאני טוב מהם, אלא כמישהו ש... כמו שהרווחת חבר. אין לי סמכות עליהם, אבל זה נהדר לראות שאם אני עושה משהו, אז הם עושים את זה בגלל שהם מחליטים שמה שאמרתי להם זה נכון, לא בגלל שאני נותן להם הוראה לעשות את זה. יש לי אפשרות ליצור איתם קשר אחר.

קשר בלתי פורמלי ככלי הנעה

המתנדבים ציינו חשיבות רבה הטמונה ביצירת קשר בלתי פורמלי וציינו דרכים שונות ליצירת קשר זה: שימוש בהומור, עריכת קניות משותפת, בישול, ריצה. מטרת כל אחת מהדרכים היא להוריד את החסמים דרך חוויה משותפת עם בני הנוער. רבים סברו כי אחת הדרכים האפקטיביות יותר היא הומור. הם משתמשים בהומור עם בני הנוער כדי לפרק סיטואציות מתוחות ותוך כדי הפירוק הם מנסים לשמח אותם, לאפשר להם חוויות ילדיות והזדמנות להתפרק. להומור תפקיד מקדם גם בכך שהוא כרוך בחשיבה יצירתית, עקיפה ונמוכה בהגנות שחשובה בעיניהם להמשך חיזוק הקשר והשיחות ביניהם.

היו שתי אחיות, בחורות מאוד חכמות, שהיה לי קשר נהדר אתן. זה התחיל כשלקחתי אחת מהן לרמב"ם והשנייה התלוותה אליה, אז הייתה לי שם פשוט אופציה להשתלב אתן בהומור. היו כמה צעצועים שם ככה, אז לקחתי צעצוע אחד והשתמשתי בו, מן כרית של חתול ועשיתי לה עם זה 'הוו עכשיו את לא עצובה יותר, את קצת שמחה עכשיו' דברים כאלה. אני מנסה דרך ההומור להוריד אותנו לרמת דיבור בסיסית ומשם אני מנסה להתקיל אותם כדי שהם יחשבו: אם אני אומר בדיחה כלשהי, הם יחזירו לי או משהו שיצור מעין מערכון, פשוט תהליך שמקדם מבחינה אינטלקטואלית את הקשר... ועוד דבר שאני אוהב לעשות אתם זה לבשל. זה מדהים. כשאנחנו מבשלים ביחד, הם כל כך מתרכזים בזה שהם לא שמים לב למה הם אומרים אז הם נפתחים. היו לנו שיחות נפש נהדרות אתם תוך כדי בישול. הם מספרים לי על העבר שלהם, ועל מה הם חושבים, על הפחדים שלהם. כל דבר. הם פחות מרוכזים במה שהם אומרים ומאבדים את ההגנות ככה.

הנה גם אלה תיארה ניסיון ליצירת אמון עם נער שהגיע לפנימייה לאחר גירושי הוריו. ניסיון זה היה רצוף חסמים וכעס על אביו שנטש אותו ועל אמו שהביאה אותו לפנימייה ולא הצליחה לגדל אותו עם ששת אחיו. לאורך השהות שלו בפנימייה הפגין זלזול באמו וגם בה כמתנדבת אישה. גם במקרה זה, טיפוח קשר בלתי פורמלי ובמרכזו ריצה הניע את החונכות וגם נראו שינויים הנוגעים לדימויים של אישה.

בגלל שאני דמות נשית, בהתחלה הוא לא התייחס אליי, לא העריך אותי. הרגשתי מצדו זלזול. ניסיתי לאט לאט ובעדינות לכבוש אותו ולהראות לו שאני יודעת לעשות דברים, למשל: מסבירה לו איך לפתור תרגיל במתימטיקה ואחר כך הוא מצליח לפתור לבד, להראות לו שיש לשנינו תחביבים דומים כמו למשל ריצה, אז התחלנו לרוץ ביחד. ולאט לאט הצלחתי ליצור אצלו דמות נשית שהוא יכול לסמוך עליה. הוא התחיל לספר לי דברים אישיים וראה שאני לא מספרת למדריכים שלו, אז הוא המשיך לספר לי דברים. היה לי חשוב לרכוש את האמון שלו, ואני מרגישה שהוא סומך עליי ושאני סוג של תחליף נשי ואימהי בשבילו.

בתוך כך הרבו המתנדבים להדגיש את **ההבדל שבין מתנדב למדריך** ואת הכוח המסייע הטמון בתפקיד המתנדב. לדבריהם, יש מעט מדריכים בשכר, וכתוצאה מכך יש עליהם עומס. לנוכח זאת תפקידו העיקרי של המתנדב הוא לאפשר מענה רגשי מקיף ולהשלים את החסר. בעוד תפקידו של המדריך הוא הצבת גבולות ואכיפתם, תפקיד המתנדב מתמצה בחברות: ביכולת לחלוק, להיחשף, לשוחח ולפרוק. דרך כך יכול המתנדב ללמוד על הצרכים הייחודיים של כל נער או נערה ולהעביר אותם לסגל. ולהיפך: הידע שמקבל המתנדב מהסגל, מאפשר לו להעביר את התכנים בצורה רכה, ובדרך שתעורר פחות התנגדות. באופן זה יתרונו של המתנדב בקישור בין העולמות (מדריכים, מורים, הורים וחניכים) ובסיפוק מידע לא פורמאלי (עצות, הבהרות, גישור) החסר לנוער.

יכולת לחוש כמותם, ועדיין להגיב אחרת

המתנדבים תיארו מצבים רבים של שיחות קשות ובעלות תכנים מורכבים; ילדים שחוזרים ממעצר וכועסים על השוטרים שהיכו אותם, ילדה שראתה את אמה שרועה על הספה ללא רוח חיים, ילד שהגיע להוסטל וחש עזוב ונטוש. מציאות זו היא קשה בעיניהם, מורכבת, שלא ניתן לעקוף אותה או להקל על מורכבותה. הדילמה שעולה כרוכה בשאלה כיצד להרגיע את הנוער בלי להיראות כמי שלא מבין את החוויה הקשה שלהם או לחילופין להביע הבנה בלי להעביר מסר של הזדהות יתר. כמענה לקשיים אלו הדגישו המתנדבים את הכלי של ההקשבה; הקשבה ללא שיפוטיות וללא פתרונות המאפשרת הכלה של הרגש המורכב. הם הודו שלא בהכרח הם מבינים את המתרחש, שכן בסופו של דבר, הם לא במקום הזה, ויהיה זה לדעתם לא אמין לומר זאת. מה שהם כן מציעים הוא השתתפות בכאב וראייה אופטימית ומבוקרת; ניסיון להתמקד בנערים עצמם, ולא בקושי האישי שלהם.

אתה נכנס שם למציאות של הילדים האלה, שלפעמים זו מציאות נוראית. הם מגיעים לפעמים מהגיהנום. יש שיחות שקשה מאוד לנהל. איך אתה מנהל שיחה עם ילד שדקר הורה? איך אתה מדבר עם ילד שהרג מישהו וטבוע בתוך אלכוהול ולא יכול להתמודד עם מה שעשה? או ילדה שהאחים שלה נגעו בה? אתה צריך לשבת ולתהות איך קיבינימט אתה ממשיך את השיחה הזאת

בלי לפגוע בילד, בלי להישמע מתנשא. יש ילדים שאני לא יכול להזדהות אתם ולהבין איך מרגישים, אבל אני יכול להקשיב לך. אני אומר להם שזה תלוי בהם בעיקר, ואם אין לך מקום אחר להיות בו חוץ מההוסטל, אז תחשוב בו על עצמך. תחשוב למה אני כאן. אני כאן כדי לשרוד בעולם!

הכלי השני הוא ניסיון להשתמש בניסיון החיים שלהם כדי לעורר הזדהות אצל בני הנוער, אך לתעל את ניסיון החיים להצגת מודל אלטרנטיבי. גם כאן הפתיחות הייחודית שבה ניהון מתנדב, מאפשרת לו לחשוף את עברו האישי שמאפשר הזדהות ונחמה, אולם העמדה שלו כאדם שיצא מהמשבר מספקת מודל מיטיב לפעולה.

לפני שבוע הגיעה ילדה בת 18 שכל החיים שלה הייתה רגילה להיות במאבק. ישבנו על סיגריה וניסיתי להסביר לה שזה יעבור. קיוויתי שהיא תאמין בזה. יש לה כל כך הרבה כעס כלפי אבא שלה שהתנכר אליה, מיליונר והוא מתנכר אליה. ניסיתי להסביר לה שזה לא שווה לשנוא אותו, לא שווה לשנוא בן אדם שלא זוכה לקבל את הטינה שלך, הוא לא שם כדי שתשנאי אותו, הוא לא שווה את זה. אני יכול להגיד שאני עברתי את זה. הרבה מאוד זמן שנאתי את אבא שלי. היום אני פשוט מרשה לעצמי פעמיים בשנה לא לכעוס עליו. אני לא שונא. אני כן מרשה לעצמי פעמיים בשנה לא לכעוס, שזה פעמיים בשנה שאני מדליק נר נשמה: ביום הולדת שלו והיום שהוא מת. ובגלל זה אני כל כך אוהב להגיע לשם, כשאני יודע שמישהו צריך אותי. זה הרגש הבסיסי באנושיות שכל כך... אף אחד לא מדבר עליו.

יכולת לספוג כעס והתנגדויות

המתנדבים תיארו את הצורך לספוג כעס והתנגדויות. המתנדבים מגיעים עם נתינה שאינה זוכה תמיד להוקרת המוטבים. הם יכולים לתכנן פעילות, להקדיש לה זמן רב ולפגוש אדישות ואי התייחסות להשקעה שלהם. במענה על כך טענו כי עליהם להניח את ציפיותיהם בכל הנוגע לתגובות בני הנוער ולקבל את הצרכים שלהם, לרבות מצבי הרוח ואי קביעות בהתנהלותם. עיקר הדילמות עמן המשיכו להתלבט נגעו להתנהגויות לא נאותות כלפיהם. הם תיארו כי בני הנוער יכולים לכעוס, לקלל ואף לנקוט באלימות כלפיהם. הם תיארו חוויות של האשמות מילוליות, זריקת כיסאות בקרבם ונעילתם בחדר. הם הצביעו על כך שהתנהגויות אלה מאפיינות את תחילת מערכות היחסים עמם, אולם הדילמה כיצד נכון לנהוג העסיקה אותם אף שהצליחו להכיר בהסברים להתנהגות. כך מסבירה זאת מיכל:

יום יום אני נתקלת בדילמות במהלך ההתנדבות: האם לכעוס? או לא לכעוס? איך להגיב? מה לעשות? כמובן שילד עושה משהו לא בסדר, אז באמת חושבים איך להגיב. כי אם תכעס ותגיב בצורה תוקפנית, זו באמת התגובה שהילדים

מחפשים. לעומת זאת אם תפעל אחרת ותגיב בצורה שהילדים לא מצפים לה, זו התגובה הנכונה שתשפיע על הילד.

בסופו של דבר, עמדת המתנדבים נגעה למהות המושג 'מתנדב' ולשאיפה לתרום לשינוי דפוסי מערכות היחסים של הנערים. בעיניהם ההתנגדות היא חלק מכרוניקה של הישרדות, ויציאה ממערכת האכיפה של ההתנגדות עשויה להביא לשינוי בדפוסי החשיבה הקבועים שלהם. גישה זו תואמת גם את תפקיד המתנדב בפיתוח עמדה 'חברית' ובהימנעות משימוש במודל ההורי ביצירת הקשר עם הנערים.

תועלות ההתנדבות

בחלק זה נבחנו תועלות ההתנדבות מנקודת מבטם של המתנדבים. המשתתפים נשאלו כיצד השפיעה ההתנדבות על חייהם ומה הרווחים הטמונים בה עבורם. המתנדבים תיארו קשת של גמולים ורווחי התנדבות. ראשית ההתנדבות נחווית כמקום של תיקון. ההתנדבות מלמדת את המתנדבים על עצמם, מפגישה אותם עם הילדות שלהם ומכוננת מודעות חברתית. הם חשים שקיבלו בהתנדבות פרופורציה על החיים ויכולת להתכוננות פנימית. הם מתארים את האתגרים הרבים הכרוכים בהתנדבות וחווים אותם כבונים חוסן נפשי. הם תיארו שלל תכונות ותחומים שבהם חלו אצלם שינויים: פתיחות, נימוסים, צורת חשיבה, בקרה רגשית וייחסו זאת לפעולות הסיוע. ההתנדבות מאפשרת גם זמן איכותי בשגרת החיים. הקשר עם המוטבים מהווה מקור לאינטימיות ומספק פרק זמן שבו הם נהנים ומתפרקים. גם הארגון מספק להם מקור לקבלה ולשייכות: הם הוקירו את הארגון על העובדה שידע להדריך אותם כשטעו לצד השלמה עם חולשותיהם. בסופו של דבר, ההתנדבות היא מקור להצלחה ולעשייה משמעותית. לכל המתנדבים מגוון סיפורים על נערים ונערות שליוו ואשר חוו שינויים משמעותיים. הם שומרים על הקשר עם בני הנוער ורואים אותם ממשיכים להתפתח. למרות האינטנסיביות הרבה של ההתנדבות הם מועצמים מיכולת השינוי וההשפעה שיש להם. לנוכח כך רבים מוכנים להמשיך ולהתנדב בשעות רבות יותר; לחלקם ההתנדבות הופכת להיות דרך חיים.

כך מסבירה דקלה:

לפני חמש או שש שנים אימצתי ילדה. אמא שלי הייתה בבית חולים. באתי לשם והייתה ילדה בחוץ, בת ארבע עשרה בוכה ומעשנת. אמרתי לעצמי בטח יש לה קרוב בבית חולים והיא דואגת. ניגשתי אליה עם כוס מים. ועזבתי אותה והלכתי לכיוון הכניסה לבית חולים. ואז היא אמרה לי 'סליחה את יכולה לבוא רגע?' ואני בטח, התקרבתי אליה ושאלתי אותה אם היא צריכה עזרה. אמרתי לה בואי אני אקח אותך הביתה. היא אמרה לי: לא. אין לי בית. אמרה לי שעבדה בקפה, ושפיטרו אותה היום, ושלפני זה היא גרה שם בבית חולים כי ההורים שלה זרקו

אותה מהבית. ישר אמרתי לה בואי אתי. באותה תקופה שכרתי דירה בגבעתיים [שם בדוי]. היא חששה וזה, אמרתי לה: 'תקשיבי, הנה פתק עם המספר שלי, של הבית ושל הטלפון' נתתי לה חיבוק ונשיקה כאילו אני מכירה אותה ארבע עשרה שנה ולא ידעתי את השם שלה. ואני ידעתי שעוד יום היא תתקשר ולא משנה באיזו שעה. אמרתי לה 'תקשיבי, אם אין לך איך להגיע, את מתקשרת, עולה על מונית, אני אגיד לך לאן להגיע ואני אשלם על המונית, רק תבואי' וזהו. ככה הסתיימה לה השיחה בשבע. ובסביבות שלוש לפנות בוקר הטלפון בבית צלצל ואני לא באמת ישנתי כי כל הזמן חשבתי עליה. בטלפון אמרתי לה לאן להגיע, ירדתי, חיקיתי, שילמתי על המונית, עלינו אליו הביתה, היא באה עם תיק גב אני לא אשכח את היום הזה ואמרתי לה 'עזבי, לא נדבר עכשיו. אין לך מה לדאוג. יש לי עוד חדר פנוי בבית' נתתי לה בגדים לישון ודברים: 'רק תתקלחי ותלכי לישון. בבוקר נקום ונדבר'. בבוקר התקשרתי לעבודה שאני לא מגיעה, ישבנו ושמעתי את הסיפור שלה. הזדעזעתי. ההורים שלה היו על הפנים ועדיין, ואז אמרתי לעצמי 'טוב, אסור להתעסק אתה. בכל זאת היא בת חמש עשרה ואני חייבת אישור ממישהו, רווחה, בית הספר. ואז ניגשתי לבית הספר שלה איתה ליועצת שלה ושאלתי מה עושים, זה או רחוב או הורים ואין הורים. היא לא רוצה לחזור בשום פנים ואופן להורים ואין לה משפחה קרובה ורק רציתי שמישהו יתן לי אישור כי פחדתי להחזיק אותה ככה שלא יגידו שחטפתי אותה ואז באמת מהבית ספר עזרו לי והוציאו לי אישורים מהרווחה ובאו ובדקו את הבית שלי אם יש לי באמת מקום בשבילה וזהו, היא היתה אצלי עד גיוס. תקשיבי, אני נתתי לילדה הזו את הנשמה. ביום שעשיתי לה מסיכת גיוס גם ההורים שלה נכנסו בדלת. זו הייתה פעם ראשונה שראיתי את ההורים שלה והם ככו ובכו והם לא זזו צעד מהדלת: הם רוצים להיכנס ולא, והיא עומדת בצד השני של הדלת ובוכה. ואני אומר לה 'תקשיבי, אין כמו הורים בעולם. לא הורים כמו מהסוג הזה שלך אבל תראי, הם מתחרטים ואת הולכת לצבא' ובאמת היא הלכה לצבא. את הביקורים הראשונים היא באה אליי ואחר כך זהו, היא חזרה להיות בקשר עם ההורים ולגור אתם למרות שהיא לא גרה אתם, היא קצינה בצבא. מילדה כלום היום היא קצינה באיזשהו מקום. אני אומר שנתתי לה את מה שלא היה לי. עשיתי לה חדר מהמם. ובאמת קניתי לה חדר עם מחשב כמו לילדה שלי, כאילו מה שלא היה לי ומה שאני לא קיבלתי כי הייתי צריכה להתחלק עם עוד ארבעה ילדים. עד היום אנחנו בקשר וזה סיפור לכל החיים...

נוכל אפוא לראות את משמעות ההתנדבות עבור צעירים המתנדבים למען נוער בסיכון. הם חשים שעבודתם חשובה ושאינן להם תחליף; ניסיון החיים שלהם מקנה להם ידע רב ומיומנויות כיצד לפעול. יש להם מודלים רבים להזדהות כדוגמת אלו שסייעו להם, והם

רואים עצמם שליחים להמשיך באותה דרך. למרות מורכבות המקרים הם אופטימיים ביחס לסיכויים להצליח ונוטים להתרכז בכך; הם מרבים להזכיר את המקרים שצלחו ומתארים כבדרך אגב את האכזבות והמקרים שבהם הצליחו לקדם את בני הנוער. העשייה מחזקת את ההסתכלות שלהם על עצמם ומספקת להם עוגן רגשי. ערכה הגבוה הוא בחוויה העמוקה של המשמעות הפנימית ושל עשייה שהיא 'גדולה מהחיים'.

דין

המאמר הנוכחי עוסק במשמעות ההתנדבות של צעירים עבור נוער בסיכון. עיקרו בחקירת המוטיבציות, דרכי העבודה והתועלות הכרוכות בהתנדבות זו. לצורך כך, רואיינו 23 מתנדבים, מחציתם הגדירו עצמם כמי שהיו בעבר בני נוער בסיכון. מטרת החלק הנוכחי היא דיון בממצאים במטרה ללמוד על דרכי עבודה אפשריות ותועלות ההתנדבות עם בני נוער בסיכון.

השאלה הראשונה אפוא עסקה במוטיבציה להתנדב למען בני נוער בסיכון ובפרט אצל בני נוער שהיו בעברם בני נוער בסיכון. מן הממצאים עלה כי התנדבות למען נוער בסיכון כרוכה בחיבור מיוחד לבני הנוער ובמחויבות עמוקה לשינוי עתידם; המתנדבים הזדהו עם המצוקה של בני הנוער והיו נכונים להשקיע בעבודה אינטנסיבית ומורכבת כדי לסייע להם. אצל בני נוער שהגדירו עצמם כנוער בסיכון, תוארה ההתנדבות כרצון עז להודות על הליך השיקום שעברו ולהמשיך את המעגל בהושטת עזרה לאחרים. מנקודת מבט זו, ההתנדבות היא מעשה של השבת תודה ושל אמונה חזקה בהליך השיקום. בקבוצה השנייה של מתנדבים ללא ניסיון חיים כנוער בסיכון, ניתן היה לראות סיבות שתחילתן ארעיות (מלגת לימודים, התנדבות חברים ועוד), אולם המוטיבציה החיצונית התחלפה בסיפורים אישיים של המתנדבים וביכולת של המתנדבים לראות את עצמם, חלק מפריפריה חברתית. הזדהות זו במפגש עם בני הנוער היתה למכוננת בהליך ההתנדבות והפכה לתודעה חברתית שהניעה את ההתנדבות. רבים מהם ליוו את בני הנוער לפרקי זמן של חודשים ואף שנים.

אליס ונויס (Ellis & Noyes, 1990) טוענים, כי התנדבות היא פעולה הנובעת מאחריות חברתית, ואחריות זו נובעת מההכרה ומהאמפטיה כלפי צורכי האחר וכן מרצונו של האדם לעשות מעבר לאחריותו הבסיסית כדי לענות על חסרים אלו. תפיסה זו תאמה את תחושות המתנדבים במחקר הנוכחי ועשויה להסביר את המוטיבציה הגבוהה של המתנדבים להקדיש מעצמם למשכי התנדבות ארוכים. המתנדבים ראו עצמם נחוצים מאוד בהליך השיקום של בני נוער בסיכון. לדבריהם, צוות המדריכים בפנימיות ובהוסטלים מועט והעומס המוטל עליהם רב. לכן סברו המתנדבים כי תפקידם להשלים את החסר ולתת לבני הנוער מענה רגשי מקיף. הם סברו כי עמדתם הבלתי פורמאלית בהליך הסיוע מהווה יתרון בהנעת בני הנוער; מתנדבים יכולים לשוחח בפתחות, להיחשף בפני בני הנוער, לאפשר אינטראקציה פחות מבוקרת, לקיים פעילויות מיוחדות כגון ריצה, בישול,

צילום, והקרבה הנוצרת בשל מאפיינים אלו מגדילה את האמון ביניהם ומסייעת בגיוס בני הנוער להקשיב. ממצאים אלה מתחברים למחקרים נוספים על נוער בסיכון ומדגישים את תפקידם הייחודי של מתנדבים. אצל רונאל ועמיתיו (Ronel et al., 2009; Ronel, 2006), בני נוער בסיכון הבחינו היטב בין מתנדבים לעובדים בשכר והחזיקו בעמדות חיוביות ביחס למתנדבים, בשל העובדה שהם אינם משתכרים על פעילותם. גם העובדה שמתנדבים הם אזרחים מהישוב הפחיתה את התיוג החברתי של קבלת טיפול פסיכולוגי והעלתה את הנכונות של הנוער לקבלת סיוע.

מעניינת בהקשר זה גם העובדה כי המתנדבים לא דיווחו על קשיים רגשיים למרות האינטנסיביות הרבה בפעילות. למשל, אצל מתנדבי ער"ן נמצא ששיחות מסוימות מגבירות את רמת החרדה המצבית ואת רמת הדיכאון של המתנדב התורן (אבידן, 1990). גם במרכזי הסיוע לתקיפה מינית⁴ חשו מתנדבות בעקבות אירועים קשים של נפגעות, 'טראומה משנית' (סלומון ופלד, 2000). בתחום של מחלת הסרטן, מתנדבים הפכו למעורבים רגשית והפנימו את הקשיים שמוטביהם חוו (Remmer, Edgar & Rapkin, 2001). אצל מתנדבים בתחום של נפגעי טרור וטראומה הובילו מגבלות במשאבים לסיוע למצוקה ולתחושת חוסר יכולת לסייע למוטבים שעמם הזדהו. מתנדבים החונכים עצמאית מוטבים, יכולים לחוש בדידות כיוון שעיקר ההתמודדות נעשית בגפם (Skoglund, 2006). שמירת האנונימיות של המוטבים מהווה קושי נוסף בחוסר היכולת לפרוק את סיפורי ההתנדבות עם אחרים משמעותיים (Held & Brann, 2007). ההנחה היא שמתנדבים מתמודדים עם השפעות אלה גם לאחר שעות הפעילות והמתחים שנוצרים משפיעים על איכות חייהם ומועברים לבני זוג, למשפחה ולחברים קרובים (Kulik & Magidna, 2011).

חוקרים שונים הגדירו את המושג 'טראומה עקיפה' עבור מתנדבים יועצים. מושג זה כולל זיהוי סימפטומים של המוטבים אצל המתנדבים - החל משינויים כמו כעס, כאב ולחץ וכן שינויים פיזיולוגיים כמו רמות ירודות של אנרגיה והפרעות שינה. במחקר שנעשה על מתנדבים שסייעו לקורבנות אלימות עלה כי המתנדבים חשו לא מוכנים להתמודדות עם הנפגעים וצברו חוויות קשות. חלק מהמתנדבים סיפרו כי יצאו מאיזון והרגישו נואשים לקבל עזרה בהתמודדות. המתנדבים הלינו על היחס הלקוי שהם קיבלו מהמוטבים. הם חשו, שהמוטבים באו בדרישות מופרזות, התנהגו בקוצר רוח ותפסו אותם כמטרה לתסכולים אישיים (Howlett & Collins, 2014).

במחקר שנערך בקרב אחיות שהתנדבו לעזור לילדים לאחר רעידת האדמה בהאיטי,

4 ער"ן - עמותה המספקת עזרה ראשונה נפשית בטלפון ובאינטרנט 24 שעות ביממה. ער"ן מפעילה גם קווים ייחודיים בערבית, רוסית, לחייל ומשפחתו, לבני נוער בסיכון ולניצולי שואה.

5 מרכזי סיוע לנפגעי אלימות ותקיפה מינית הפועלים למיגור התופעה של אלימות מינית ואלימות במשפחה. איגוד המרכזים מעניק סיוע אישי וטלפוני ייחודי לנשים, גברים, נשים ערביות, נשים דתיות וגברים דתיים.

נמצא שמראות ההרס, האובדן והטרגדיה גרמו להצפה רגשית. המתנדבות חוו עצב ופחד עקב חוסר הוודאות לגבי העתיד של הילדים שבהן טיפלו. הן חשבו על רבים שלא הספיקו לסייע להם או יכלו לעזור להן ולא סייעו. הן תיארו חוסר מוכנות בהתמודדות עם הבעיות שצפו ובעיקר עם מקרי המוות (Sloand, Ho, Klimmek, Pho & Kub, 2012).

לחילופין, אצל מתנדבי זק"א⁶ נמצאו רמות מצוקה פסיכולוגיות ברמה נמוכה בלבד והחוקרים ניסו להצביע על מספר גורמים שתרמו לכך: ההתנדבות גרמה למתנדבים לעלייה בהרגשה החיובית לאור מימוש החובה הדתית של הבאת המת לקבורה. ההכרה הציבורית מהרחוב הישראלי חיזקה את הדימוי העצמי, דבר שתרם לחוסן המתנדבים. הסבר נוסף קשור למוטיבציה של המתנדבים להיות משויכים לקבוצה זו ולתהליכי ברירה עצמיים בכניסה להתנדבות. מאחר שמדובר באנשים המתנדבים מיוזמתם לעשייה זו, ייתכן שדווקא החסינים הם אלו המתנדבים (סולומון, ברגר וגניזבורג, 2008; Solomon & Berger, 2005). גם בקווי הסיוע לנערים וגברים נמצאה רמת השחיקה של המתנדבים בטווח הביניים ללא סימפטומים גבוהים של שחיקה, וההסבר לכך נגע גם הוא לבחירה הסלקטיבית של המתנדבים ולעובדה כי מספר השיחות בקווי הסיוע היה מועט (הדני, 2009).

נוכל אפוא לראות כי מתן סיוע רגשי בכלל וסיוע פרונטאלי פנים אל פנים בפרט כרוכים במגוון תחושות וחוויות. במחקר הנוכחי היו המתנדבים מסופקים מאוד מהסיוע וכמעט ולא דיווחו על קשיים רגשיים. כאשר הם תיארו קשיים, הם השלימו אתם; הם ראו בקשיים שיקוף של המציאות המורכבת ומיהרו להציג כיווני פעולה אפשריים. הם הרבו לשוחח על סיפורי הצלחה ותיארו בפירוט את הצמתים השונים שעברו בדרך. סיפורי הצלחה אלו חיזקו את השקפת עולמם הנוגעת לתועלות הסיוע. כאשר הציגו מקרים בהם נוער לא הצליח להתקדם, הם נקטו בגישה לא שיפוטית כלפי עצמם או המוטבים; ההסברים לכישלון לא נגעו ליכולות נמוכות של הנוער או של צוותי הסיוע, אלא בסביבה המסכנת של הנערים ובחסמים הרבים. ייתכן כי גם כאן תהליכי ברירה טבעיים של מתנדבים הביאו לכך שמתנדבים חסינים יותר מבחינה נפשית נשארים, אולם נראה כי גם להזדהות העמוקה של המתנדבים עם בני הנוער ובפרט לניסיון החיים הדומה של המתנדבים השפעה על חסינות זו. המתנדבים הכירו בכך, שליווי נוער בסיכון הוא הליך ארוך ומתמשך הדורש תפיסה מבוקרת של סיוע. המתנדבים היו ממותנים בציפיותיהם והסתפקו בהישגים יומיומיים ובחוויות איכותיות עם המוטבים. סיפורי הצלחה של חלק מהמוטבים חיזקו אותם והעניקו להם משמעות בהמשך העשייה. מכאן, כי לניסיון חיים דומה בין מתנדבים ומוטבים השפעה מיטיבה על ההתנדבות: ניסיון זה מעצב תפיסה אידיאולוגית כיצד ניתן לסייע למוטב ותחושת מסוגלות ליישם זאת.

עבור רוב האנשים מתנדב הוא אדם אשר תורם זמן כדי לעזור לאחרים ללא ציפייה לשכר

6 ארגון זק"א (זיהוי קורבנות אסון) פועל לאיתור ולחילוץ קורבנות תאונות דרכים ואירועי אסון לאומיים.

או לתגמול אחר, אולם המתנדב מאמין שעזרה לאחרים מועילה לתורם כפי שהיא מועילה לנמען (Wilson & Musick, 2000). המתנדבים העידו כי ההתנדבות הופכת אותם לאנשים יותר טובים בעיני עצמם. הם תיארו מגוון תכונות ותחומים שבהם חלו אצלם שינויים: פתיחות, נימוסים, בקרה רגשית וייחסו זאת לפעולת הסיוע. ההתנדבות העניקה להם זמן איכות בשגרת החיים, והקשר עם המוטבים היה מקור לאינטימיות, הגדלת ערך העצמי ושייכות ארגונית. מכאן, כי צעירים הערבים זה לזה יוצרים הזדמנות לצמיחה משותפת: במאפיינים הייחודיים שלהם כצעירים, התקשרותם בעלת פוטנציאל לשינוי הדדי.

למחקר מספר תרומות ומגבלות להמשך דיון. מגבלות המחקר כרוכות בגודלו של המדגם ובקושי הנובע ממנו בהכללה רחבה של הממצאים. צורת איסוף נתונים זו, כמו גם מספרם המועט יחסית של המרואיינים, אינם מאפשרים הכללה רחבה של ממצאים, אלא שימוש בממצאים כהצעה לעבודה במחקר ויישום (Lincoln & Guba, 1985). גם לריבוי הארגונים מהם נאספו הממצאים חולשה ביכולת ללמוד על תרבות ארגונית כמשפיעה על חווית המתנדבים. הארגונים הקולטים הוצגו כמקור לשייכות ולקבלה של המתנדבים על חולשותיהם, אולם ההיבט הארגוני-ניהולי לא עלה כתימה מרכזית בראיונות והוא נקודה חשובה לדיון עתידי.

תרומתו של המאמר, בהבנת עקרונות הפעולה הייחודיים שמתנדבים מפעילים - קשר בלתי פורמלי ככלי להנעה, כנות ופתיחות בקשר עם המוטבים, יכולת לספוג כעס והתנגדויות, היעדר שיפוטיות ושימת ההקשבה ככלי עיקרי בסיוע. המחקר מצביע על חשיבות המתנדבים כסוכנים לא ממסדיים ועל פרקטיקות ייחודיות שמפעילים סוכנים אלו. באופן זה, מודגשת חשיבות ההתנדבות למען נוער בסיכון והצורך המשתמע מכך לפתח כלים יישומיים למתנדבים.

מקורות

אבידן, ר' (1990). **האם המוטיבציה של מתנדבי ער"ן מושפעת מתפיסתם את הפונים?** (עבודה לשם קבלת תואר מוסמך). אוניברסיטת תל אביב.

גדרון, כ' (1997). **דפוסי תרומה והתנדבות של הציבור בישראל: ממצאי ביניים**. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

הדני ת' (2009). **טראומה משנית, שחיקה, סיפוק אמפאתי וצמיחה פוסט טראומטית בקרב מתנדבים בקווי הסיוע לגברים ונערים נפגעי תקיפה מינית**. (עבודה לשם קבלת תואר מוסמך). באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

- הדר, ל' (2010). התנדבות ככלי להעצמת בני נוער בסיכון. **מניתוק לשילוב**, 16, 43-60.
- חסקי-לוונטל, ד', יוגב-קרן, ה' וכץ, ח' (2008). **פילנתרופיה ומעורבות חברתית בקרב צעירים בישראל 2008**. באר-שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי.
- חסקי-לוונטל, ד', הנדי, פ' וכנען, ר' (2009). התנדבות סטודנטים בישראל כפרספקטיבה משווה: מנבאים, מניעים, תגמולים והשפעתם של מוסדות החינוך. **ביטחון סוציאלי**, 79, 141-163.
- נפתלי, מ', רהב, ג' ויורק, א' (2009). **מבדידות לשייכות: מתבגרים מתנדבים מסייעים למתבגרים נפגעי נפש, המוסד לביטוח לאומי**. ירושלים: מנהל המחקר והתכנון.
- פרס, י' וליס, ר' (1975). **ההתנדבות בישראל: המרכז לשירותי התנדבות**. א.י.ג. יישום מחקרים בע"מ.
- סלומון, ז', ברגר, ר', וגינזבורג, ק' (2008). תסמינים פוסט-טראומטיים ופסיכיאטריים וסגנון התמודדות רפרסיבי בקרב אנשי זק"א. **חברה ורווחה**, 1, 59-84.
- סלומון, מ' ופלד, ע' (2000). עזרת נשים: משמעות העבודה ההתנדבותית עבור מתנדבות בקו חירום לנשים מוכות. **חברה ורווחה (2)**, 193-221.
- קוליק, ל' (2006). חווית ההתנדבות ומשאבי ההתנדבות בקרב נשים בשירותי הרווחה - ניתוח משווה, על-פי תקופות חיים. **ביטחון סוציאלי**, 72, 77-104.
- קוליק, ל' (2008). הקשר בין משתנים אישיים ומשתני הקשר של בני נוער מתנדבים ובין תגובותיהם להתנדבות, **מגמות**, 3, 576-605.
- קוליק, ל' וקלונבר, א' (2007). שחיקה נפשית בקרב מתנדבים בתחומי הרווחה: הבדלים על פי מגדר ומצב תעסוקה. **חברה ורווחה**, כז', 1, 55-77.
- שלו, ש' (1990). **אלטרואיזם בחברה: בחינה סוציולוגית של יחסי תרומות בארגוני מתנדבים**. (עבודה המוגשת לקראת תואר "דוקטור לפילוסופיה") אוניברסיטת תל-אביב.
- Akintola, O. (2010). What motivates people to volunteer? The case of volunteer AIDS caregivers in faith-based organizations in KwaZulu-Natal, South Africa. *Health Policy and Planning*, 26, 53-62.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.
- Bassani, C. (2007). A test of social capital theory outside of the American context: Family and school social capital and youth's math scores in Canada, Japan and United States. *Interantional Journal of Educational Research*, 45,

380-403.

Blau, P. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. New York: John Wiley.

Cohen, A. (2009). Welfare clients' volunteering as a means of empowerment. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38(3), 522-534.

Clary, E.G., Snyder, M., Ridge, R.D., Copeland, J., Stukas, A.A., Haugen, J., & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1516-1530.

Crook, J., Weir, R., Willma, D., & Egdorf, T. (2006). Experiences and benefits of volunteering in a community aids organization. *Journal Of The Association Of Nurses in Aids Care*, 17(4), 39-45.

Daound, N., Shtarkshall, R., Laufer, N., Verbov, G., Bar-el, H., Abu-Gosh, N., & Mor-Yosef, S. (2010). What do womn gain from volunteering? The experience of lay Arab and Jewish women volunteers in the Women for Women's Health programme in Israel. *Health and Social Care in the Community*, 18(2), 208-218.

Dunn, J., Steginga, S.K., Occhipinti, S., & Wilso, K. (1999). Evaluation of a peer support for women with breast cancer - Lessons for practitioners. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 9, 13-22.

Edgar, L., Remmer, J., Roseberger, Z. & Rapkin, B. (1996). An Oncology volunteer support organization: the Benefits and fit within the health care system, *Psycho- Oncology*, 5, 331-341.

Elliott, G. C., Suzanne K., and Ann-Marie, G. (2004). Mattering: Empirical validation of a social-psychological concept. *Self and Identity*, 3, 339-354.

Ellis, S. J., & Noyes, K.H. (1990). *By the people: A history of Amerians as volunteers*. San Francisco: Jossey

Fox, J. (2006). "Notice how you feel": An alternative to detached concern among hospice volunteers. *Qualitative Health Research*, 16, 944-961.

Fredrickson, B., & Losada, M.F. (2005). Positive affect and the complex

dynamics of human flourishing. *American Psychologist*, 60, 678-686.

Friedman, V. J. (2011). Revisiting social space: Relational thinking about organizational change. In: A. B. Shani, R. W. Woodman, & W. A. Pasmore (Eds.), *Research in Organizational Change and Development* 19, 233-257.

Gage, R. L. III., & Thapa, B. (2012). Volunteer motivations and constraints among college students: Analysis of the volunteer function inventory and leisure constraints models. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41 (3), 405-430.

Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.

Haski-Leventhal, D., Ronel, N., York, A.S., & Ben-David. (2008). Youth Volunteering for Youth: Who Are they Serving? How are they Being Served? *Children and Youth Service Review*, 30, 834-846.

Held, M.B. & Brann, M. (2007). Recognizing HIV/AIDS volunteers' stressors and desire for support. *AIDS care*, 19 (2), 212-214.

Holdsworth, C. (2010). Why volunteer? Understanding motivations for student volunteering. *British Journal of Educational Studies*, 58, 4, 421-437.

Howlett, L. S., Collins, A. (2014). Vicarious traumatization: risk and resilience among crisis support volunteers in a community organization. *South African Journal of Psychology*, 44, 2, 180-190.

Kulik, L., & Megidna, H. (2011). Women empower women: Volunteers and their clients in community service. *Journal of Community*, 39(8), 922-938.

Larkin, E., Sadler, S.E., & Mahler, J. (2005). Benefits of volunteering for older adults mentoring at-risk youth. *Journal of Gerontological Social Work*, 44(3/4), 23-37.

Legg, L., Stott, D., Ellis, G., & Cameron, S. (2007). Volunteer Stroke Service (VSS) groups for patient with communication difficulties after stroke a qualitative analysis of the value of group to their users. *Clinical Rehabilitation*, 21, 794-804.

Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R., & Zilber, T. (1998). *Narrative research: Reading, analysis and interpretation*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.

Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper & Brothers Publishers.

Merrell, J. (2000). 'You don't do it for nothing': women's experience of volunteering in two community Well Women Clinics. *Health & Social Care in the Community*, 8(1), 31-39.

Mueller, A. (2005). Antidote to learned helplessness: Empowering youth through service. *Reclaiming Children and Youth*, 14(1), 16-19.

Nesbit, R. (2012). The influence of major life cycle events on volunteering. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(6), 1153-1174.

Pardess, E. (2005). Training and mobilizing Volunteers for Emergency and Long Term Support. Y. Daniely, D. Brom & J Sills (Eds). *The Trauma of Terrorism: Sharing Knowledge and Shared Care, An International Handbook*. (pp. 335-347). Haworth Press.

Piliavin, J. A. & Siegl, E. (2007). Health Benefits of volunteering in the Wisconsin Longitudinal Study. *Journal of Health and Social Behavior*, 48, 450-464.

Putnam, R. (1995). Tuning in, tuning out: The strange disappearance of social capital in America. *Political Science and Politics*, December, 664-683.

Skoglund, A.G. (2006). Do Not Forget about Your Volunteers: A Qualitative Analysis of Factors Influencing Volunteer Turnover. *Health & Social Work*, vol. 31 (3), 217-220.

Sloand, E., Ho, G., Klimmek, R., Pho, A., Kub, J. (2012). Nursing children after a disaster: A qualitative study of nurse volunteers and children after the Haiti earthquake. *Journal of Specialists in Pediatric Nursing*, 242-253.

Solomon, Z., Berger, R. (2005). Coping with the aftermath of terror- resilience of zaka body handlers. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 10* (1-2), 593-604.

Storm, R., & Storm, S. (1999). Establishing school volunteer programs. In V. Kuehne (ED)., *Intergenerational programs: Understanding what we have created.* (175-188). New York: The Haworth Press, Inc.

Remmer, J., Edgar, L., & Rapkin, B. (2001). Volunteers in an oncology support organization motivation, stress and satisfaction. *Journal of Psychosocial Oncology, 19* (1), 63-81.

Rogers, C.R. (1980). *A way of being.* Boston: Houghton Mifflin.

Ronel, N. (2006). When good overcomes bad: The impact of volunteers on those they help. *Human Relations, 59*(8), 1133-1153.

Ronel, N., Haski-Leventhal, D., Ben-David, B., & York, A. (2009). Perceived Altruism: A neglected factor in initial intervention. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 53*(2), 191-210.

Thornton, L. A., & Novak, D.R. (2010). Storying the temporal nature of emotion work among volunteers. Bearing witness to the lived traumas of others. *Health Communication, 25*, 437-448.

Wagner, S., & O'Neill, M. (2012). Mental health implications of volunteer fire service. *Disaster Prevention and Management, 21*, 310-319.

Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology, 26*, 215-240.

Wilson, J. (2012). Volunteerism research: A review essay. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 41*, 176-212.

Wilson, J., & Musick, M.A (1999). Attachment to Volunteering. *Sociological Forum, 14*(2), 243-271.

Wilson, j., & Musick, M. A (2000). The effects of volunteering on the volunteer. *Law and Contemporary Problems*, 62(4), 141-168.

Wood, J., Taylor, S.E. & Lichtman, R.R. (1985). Social comparison in adjustment to breast cancer, *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 1169-1183.

Yanay, V. G. & Yanay N. (2008). The decline of motivation? From commitment to dropout of volunteering. *Nonprofit Management and Leadership*, 19 (1), 65-78.